

Et devia una carta

Correspondència
Miquel Martí i Pol - Joan Oliver
(1961-1983)

A CURA DE ROGER CANADELL RUSIÑOL

E Eumo
Editorial

ÍNDEX

Testimoni d'una amistat, d'una literatura i d'un país....	7
Crònica d'una edició	7
Col·laboracions en temps de resistència (1961-1970)	13
El naixement d'una amistat (1971-1979)	16
Èxits literaris i conflictes editorials (1980-1983)	21
 Correspondència Miquel Martí i Pol - Joan Oliver (1961-1983)	 27

TESTIMONI D'UNA AMISTAT, D'UNA LITERATURA I D'UN PAÍS

Crònica d'una edició

La publicació de la correspondència entre Miquel Martí i Pol i Joan Oliver és la culminació d'una suma d'esforços que van iniciar l'any 1986 Toni Turull i el mateix Martí i Pol però que mai van arribar a traduir-se, com ara, en l'edició definitiva d'aquest epistolari. El pas dels anys i el creixent valor que han adquirit els testimonis escrits en cartes, memòries o dietaris fan que el material que s'ha aplegat en aquest llibre tingui una significació especial en el context actual de la literatura i la cultura catalanes. La correspondència entre els dos escriptors, en primer lloc, ajuda a comprendre i a conèixer millor la relació personal que van mantenir, des de 1961, Miquel Martí i Pol i Joan Oliver i, en segon lloc, aporta dades, opinions, reflexions —en el decurs de la seva creixent amistat— sobre qüestions relatives a la literatura en general, al sistema literari català en particular, i també sobre la realitat social, política, editorial i cultural d'un període històric que abasta des dels darrers catorze anys del règim franquista fins a l'anomenada Transició i l'inici d'una suposada democràcia.

Els primers treballs per fer realitat aquest volum amb la correspondència entre Martí i Pol i Oliver van començar a gestar-se, de manera indirecta, quan Ignasi Pujades, biògraf del poeta de Roda de Ter, va enviar una carta datada el 4 de novembre de 1986 a tots els amics i coneguts de Martí i Pol amb qui el poeta havia mantingut relació escrita:

Des de fa mesos estic escrivint la biografia de Miquel Martí i Pol. Ara estic recollint la correspondència com un capítol important de la mateixa.¹ Ell m'ha deixat totes les cartes que havia rebut, i ha conservat, i té arxivades. [...] Tu, en un moment o altre de la teva vida vas escriure a en Miquel. [...] Ara t'escric per a demanar-te si em podries enviar una fotocòpia de cada una de les que ell et va enviar.²

El 4 d'agost de 1986, i després que Turull consultés al seu amic Martí i Pol si estava d'acord que enviés les seves cartes a Pujades, aquest darrer va tornar a escriure-li per parlar-li de les 700 cartes que ja havia aplegat i en les quals, deia Pujades, hi havia un «material interessantíssim» que permetria «descobrir de manera molt extraordinària l'entorn humà del fet literari, cosa que no ha sigut massa tractada a casa nostra».

Endreçar les cartes que Turull conservava de Miquel Martí i Pol —amb qui van mantenir des de setembre de 1976 una intensa relació d'amistat que va culminar en la visita del poeta, el 1987, com a professor visitant, a la Universitat de Bristol on Turull treballava— segurament va provocar en ell l'interès per recuperar l'epistolari del seu oncle, Joan Oliver, sobre el qual ja havia publicat, el 1984, *Pere Quart, poeta del nostre temps*³ i de qui volia escriure una biografia. El 5 d'octubre de 1986, per una carta de Martí i Pol a Turull ja es pot documentar l'inici d'una recerca que acabaria abastant no només la recuperació de l'epistolari d'Oliver sinó de la correspondència creuada entre els dos escriptors:

1. Es refereix a: Ignasi Pujades (1999). *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*. Barcelona: Proa.

2. Totes les cartes entre Antoni Turull i Miquel Martí i Pol que s'esmenten es conserven al fons personal Miquel Martí i Pol de la Fundació MMP.

3. Antoni Turull (1984). *Pere Quart, poeta del nostre temps*. Barcelona: Edicions 62 (Llibres a l'Abast, 197).

Ja tinc fotocopiades les cartes del teu oncle (38 em sembla que n'hi ha) i aquesta setmana te les enviaré. Fes-me saber que les has rebut, si et plau. Jo ja he rebut les fotocòpies de les meves a tu, i les enviaré a en Pujades.

Pocs dies després, Pujades ja havia rebut les cartes d'Oliver a Martí i Pol que aquest darrer li havia fotocopiats, i li avançava que quan viatgés de Bristol a Barcelona intentaria trobar, a casa de la filla d'Oliver, la resta de la correspondència:

Moltíssimes gràcies per les cartes d'en Joan. T'estimava de debò. De vegades em petava de riure aquí tot sol, tot llegint-les per les coses tan divertides que et deia i contava. Em seran utilíssimes si al capdavant escric la seva biografia. Quan vagi a Barcelona —l'11 de desembre, que hi vaig aleshores— intentaré fer passos per trobar les teves a ell, amb la Sileta, la seva filla, i enviar-te'n còpies, però no és una excusa que els seus papers estan tan desordenats que trobar una cosa així pot ser tasca difícil.⁴

Des d'aquell moment, en moltes de les cartes que es van creuar Turull i Martí i Pol per preparar la visita d'aquest darrer a Bristol el mes de març de 1987 hi havia referències més o menys extenses al treball de recerca, compilació i revisió de la correspondència entre Oliver i Martí i Pol. Així, s'ha pogut documentar que a mitjan mes de gener de 1987 Toni Turull ja havia enviat cap a Roda les fotocòpies de les cartes que Martí i Pol havia escrit a Oliver i que el professor de literatura catalana i hispanoamericana a la Universitat de Bristol havia aconseguit amb l'ajuda de Sílvia —Sileta— Oliver. Escrivia Turull el 17 de gener de 1987:

Jo tornaré, segurament, a finals de març a treballar amb els seus papers [d'Oliver]. Ja em diràs què penses tu de la vostra correspondència i si et sembla publicable...

4. Carta de Toni Turull a Miquel Martí i Pol del 20 d'octubre de 1986.

Petició a la qual Martí i Pol va respondre el dia 26 del mateix mes de gener:

Vaig rebre les cartes que havia escrit al teu oncle. No me les he pogut mirar amb calma, però em sembla, pel gruix, que si no hi són totes poc se'n deu faltar. Quan les vagis ordenant, junt amb les que em va escriure ell, segur que veuràs si n'hi falten o no. Sobre això de publicar-les, a mi la idea no em desagrada, però en voldria parlar amb tu. Ho farem, si vols, a Bristol o quan vinguis pel març.

Durant els quatre mesos següents, tant les cartes com el material que s'ha pogut localitzar demostren que Turull i Martí i Pol van estar treballant en la confecció de l'edició de la correspondència, i s'han conservat fotocòpies de les cartes sobre les quals Turull feia preguntes a Martí i Pol —el títol d'una publicació que calia completar, el cognom d'un amic esmentat en alguna carta, l'aclariment sobre un premi o un homenatge, etc.—, i en les quals Martí i Pol també intervenia —per mostrar la necessitat de posar alguna nota aclaridora d'un passatge, per respondre les preguntes de Turull, per indicar el nom de la persona adequada per obtenir una informació desconeguda per als dos, etc. La majoria d'aquestes notes s'han conservat i ampliat en aquesta edició i demostren fins a quin punt es va avançar en la confecció de l'edició de l'epistolari per a la seva publicació.

El cert, però, és que malgrat la feina iniciada per Turull i continuada amb l'ajuda del poeta rodenc, els primers mesos de 1987 el projecte d'edició va quedar aturat. Martí i Pol, després de tornar de la Universitat de Bristol —on va llegir la seva coneguda conferència *Algunes consideracions sobre experiència i poesia*—,⁵ va prendre la decisió de no publicar aquella correspondència, tot i que en la carpeta on es van conservar

5. Publicada posteriorment dins de Miquel Martí i Pol (2000). *Què és poesia?* Barcelona: Empúries (Biblioteca Universal, 136), p. 63-91.

les notes esmentades ja s'havia arribat a calendaritzar la publicació: «Turull portaria l'original a punt el setembre del 87 perquè pogués sortir febrer/març 88». En rellegir les cartes és molt probable que Martí i Pol s'adonés que, especialment en les escrites a partir dels anys vuitanta per part de Joan Oliver, s'hi feia referència de manera molt directa a escriptors, artistes, editors i persones vinculades a la cultura catalana que encara eren vius i que podrien sentir-se ofesos per com s'hi referien en unes converses escrites originàriament en un context d'intimitat. El 14 de maig del mateix 1987, Martí i Pol va escriure una llarga carta a Turull per explicar-li la seva decisió i per demanar-li disculpes pel temps que havia dedicat a compilar la correspondència:

[...] tinc por; més ben dit, coneixent com conec el meu país, no vull carregar-me a hores d'ara amb la responsabilitat de publicar un llibre que farà sortir butllofes a la pell de qui sap la gent, des de poetes a financers, passant per crítics, editors, polítics, pintors, etc. [...]

El cert, però, és que la correspondència no es va destruir i es va conservar als arxius personals dels dos escriptors que, finalment, han estat donats i són custodiats actualment per la Fundació Miquel Martí i Pol i l'Arxiu Històric de Sabadell, on es va dipositar el fons personal de Joan Oliver.⁶ Una tercera còpia incompleta de les cartes, en aquest cas fotocopiades, també va ser conservada per Francesc Vallverdú, amb qui Turull va tenir uns primers contactes per tal de mostrar-li part del material que es pretenia publicar. Pocs mesos abans de la seva mort, i després de l'èxit del Col·loqui Internacional Miquel Martí i Pol celebrat el 2013 a Barcelona, Vic i Roda de Ter, Vallverdú va fer donació a Ramon Besora, president de l'Associació d'Amics de Miquel Martí i Pol, d'una carpeta amb tot el material fotocopiat i compilat per Turull fins al

6. Amb la signatura AP 165/3.

maig de 1987, la qual també va ser donada per a la seva conservació i estudi a la Fundació Miquel Martí i Pol de Roda de Ter.

Martí i Pol no va destruir les cartes creuades amb Joan Oliver i tant a Vallverdú com al mateix Turull els va reconèixer el possible valor futur que tindrien aquells documents. Deia Martí i Pol a Vallverdú que «passats els anys, segurament [les cartes] faran servei; ara no en farien cap»,⁷ i de manera encara més explícita manifestava a Turull:

La correspondència entre en Joan i jo té un to molt íntim, massa íntim per ser publicada en vida d'algun de nosaltres dos, i sobretot en vida de molta de la gent de qui s'hi parla. Com a document històric, literari, sociològic pot tenir, i segurament tindrà, molt valor d'aquí uns quants anys [...]⁸

Aquestes paraules i el convenciment que la correspondència entre Miquel Martí i Pol i Joan Oliver aporta, trenta anys més tard, dades, informacions i reflexions útils i necessàries per al coneixement i l'estudi de la literatura i la cultura catalanes, són el que ha motivat la represa dels treballs que culminen en aquesta edició. Per això, amb el màxim rigor documental i editorial possibles s'ha optat per l'edició de la correspondència completa, amb la inclusió de totes les cartes conservades entre els dos escriptors, tant les que Turull ja va aplegar entre final de 1986 i principi de 1987 com les que es donaven per perdudes en la compilació inicial i que s'han pogut localitzar al Fons Miquel Martí i Pol de la Biblioteca Bac de Roda de Roda de Ter i al Fons Joan Oliver de l'Arxiu Històric de Sabadell.

7. Carta de Miquel Martí i Pol a Francesc Vallverdú datada l'1 de juny de 1987.

8. Carta de Miquel Martí i Pol a Toni Turull escrita el dia 14 de maig de 1987.

Col·laboracions en temps de resistència (1961-1970)

Les quinze primeres cartes que es conserven i que es recullen en aquest llibre són les escrites per Miquel Martí i Pol a Joan Oliver des de 1961 fins a 1970. Com s'explica més endavant, no es conserven les cartes d'aquests anys de l'escriptor sabadellenc perquè Martí i Pol, el mes de desembre de 1971, va destruir, abans d'un registre de la Brigada de Inspecció Social, part dels papers personals que el vinculaven amb activitats clandestines de caràcter polític —era militant del PSUC— i cultural. Les cartes d'aquesta primera dècada posen de manifest el gran respecte que Miquel Martí i Pol sentia per Joan Oliver, que era trenta anys més gran que ell, i que ja havia esdevingut un referent —com a escriptor, com a editor d'Aymà des de 1955, com a intel·lectual compromès contra el règim franquista, etc.— per a tota una generació d'escriptors més joves. Martí i Pol, amb poc més de trenta anys ja havia començat a consolidar la seva carrera literària amb la publicació de *Paraules al vent* (1954) i *Quinze poemes* (1957), però la seva projecció nacional s'havia vist clarament limitada per la impossibilitat d'accedir a un mercat editorial estable i lliure. Això no va minvar, però, la seva implicació en projectes culturals i editorials a la comarca d'Osona, dels quals la participació en els consells de redacció de les revistes *Reduccions* i *Oriflama*, editades a Vic, n'és una mostra i les cartes al seu torn en són testimoni. De fet, la majoria de les cartes d'aquells primers anys de relació fan referència a la petició de col·laboracions diverses que Martí i Pol va traslladar a Oliver per a les revistes esmentades o, per exemple, per a una lectura poètica que es va fer a Roda de Ter el 1970. En la majoria de casos Joan Oliver va accedir a col·laborar amb els seus textos i, a Roda, amb la seva presència, per la qual cosa, tot i que no es conserven les seves cartes d'aquest període, sí que s'han pogut emplenar els buits epistolars amb part dels textos i els poemes que va escriure per a les revistes

Reduccions i *Oriflama*, o amb les cròniques i notícies sobre la seva participació en actes, com la lectura poètica esmentada, en la qual Martí i Pol estava implicat.

El testimoni que aporten les cartes enviades i també el que es pot deduir de les cartes perdudes d'aquesta època, evidencien la total implicació i militància pel sosteniment de la cultura i la literatura catalanes amb tots els mitjans que es tenien a l'abast en una època adversa tant per la repressió del règim com per l'autocensura que moltes vegades practicaven, com a mal menor, els mateixos escriptors. Un exemple d'això va quedar recollit en una carta de març de 1969 en què, després de la publicació de *Circumstàncies* de Joan Oliver, Martí i Pol explicava els problemes que hauria ocasionat la ressenya que volia escriure:

Jo, com sabeu, escric sobre els llibres que es publiquen, a la revista *Oriflama*. Quan vaig rebre —i llegir— el vostre llibre, vaig pensar tot seguit que valia, i molt!, la pena de parlar-ne. Ara, no havien pas passat gaires dies que vaig saber que algú del sector catòlico-progressista de la redacció (els que aguanten el cop, és clar, posat que als altres ja és molt que se'ns deixi piular) s'havia mogut per tal d'aconseguir que s'escrivís una recensió (en Martí no la farà pas, van dir) més aviat contra el vostre llibre, o, almenys, contra el vostre poema *Temps de diàleg*. Això m'ha desgavellat les intencions. Si ara jo presento una recensió elogiosa, no me la deixaran passar. Per altra banda, si no puc parlar elogiosament del vostre llibre, més m'estimo no parlar-ne.⁹

De forma addicional a la voluntat de resistència cultural que s'entreu en les cartes de Martí i Pol cal destacar també que en aquests testimonis escrits que han perdurat s'hi aprecia la reflexió sobre la necessitat de construir una xarxa cultural de base que fos viva, formada i, en la mesura del possible, trenca-

9. Carta de Miquel Martí i Pol a Joan Oliver, datada el 7 de març de 1969.

dora, per a la construcció de la qual el poeta de Roda treballava intensament des del seu entorn més immediat:

Al nostre entendre, hi ha dues coses realment importants en això que volem fer: que la gent senti la vostra poesia; i que un grup de gent jove (a Roda sembla que passa una bona tongada i aquests nois i noies em tenen molt d'afecte) treballi seriosament i en equip, amb ganes de reprendre activitats pretèrites. [...] Al meu entendre, és molt important que la gent dels pobles treballi i ho faci en equip, sense vedetismes, però amb l'agosament propi de la gent jove. Més que més ara que tot és discutir si en Pau és més «professional» que en Pere, o inventar-se justificacions de pa sucat amb oli per despolititzar —quina barra!— el bilingüisme.¹⁰

El manteniment, doncs, i la restauració de l'activitat cultural que s'evidencia en aquella correspondència inicial, amb l'esment de les col·laboracions en projectes a Roda de Ter, a Vic, a Cantonigròs, a Ripoll..., posen de manifest la voluntat explícita de mestre i deixeble en l'intent de consolidació d'una xarxa territorial de la cultura catalana en què la col·laboració i la transmissió de sabers i d'experiències era importantíssima, especialment quan el reconeixement social dels implicats era creixent i indiscutible, i com s'evidenciava en esdeveniments com l'atorgament a Joan Oliver del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes el mes d'abril de 1970.

Aquella intensa activitat cultural militant, de creació i d'intercanvi que de manera molt vigilada i controlada pel règim s'anava obrint pas en el context d'una societat encara no democràtica, no va estar exempta d'impediments i vicissituds personals que van condicionar de forma intensa la continuïtat i l'orientació d'aquella implicació. En el cas de Martí i Pol, que havia sostingut des de jove un activisme cultural que

10. Carta de Miquel Martí i Pol a Joan Oliver, sense datar, de principi de l'any 1970.

abastava des de la creació literària fins a la musical, passant pel cinema, la ràdio, el teatre, etc., com han assenyalat tots els seus biògrafs, la seva presència pública va veure's estroncada a principi dels anys setanta en ser-li declarada la malaltia de l'esclerosi múltiple. Aquella experiència, la seva vivència i les primeres conseqüències no es coneixerien si no fos pel testimoni escrit en cartes com l'enviada el 17 d'abril de 1970, en la qual Martí i Pol feia referència als primers símptomes de l'esclerosi múltiple que posteriorment se li diagnosticaria:

Han hagut d'operar la meva dona (tenia pedres a la vesícula biliar) i tot just fa tres dies que torna a ser a casa. M'ha tocat de fer vida de clínica, és clar, i la feina se m'ha endarrerit. Per acabar-ho d'adobar, jo tampoc no estic gaire fi. Ja fa dies que la ballo. Cosa de nervis, segons diuen els metges. De moment em semblava que el metge de capçalera (de carbassera, que diu una dona de la fàbrica) se'n sortiria, però en vista que la cosa no rutlla, em tocarà d'anar a trobar un neuròleg, cosa que faré la setmana vinent, a tot estirar.

El naixement d'una amistat (1971-1979)

Durant la dècada dels setanta, la relació entre els dos escriptors es va intensificar, bé per motius literaris —atès que Oliver era director literari a Aymà, on Martí i Pol va publicar alguns llibres—, bé per motius estrictament personals. Tant uns motius com els altres van ser el principal fil conductor d'un intercanvi epistolar en el qual es fa palesa, també, una creixent i fonda amistat.

Des del mes de juny de 1970 fins a l'agost de 1972 no es té constància de l'existència de cap carta creuada entre Oliver i Martí i Pol, però aquesta desaparició de la relació escrita es va substituir, en aquells moments de malaltia i de desànim profund, amb l'amistat intermediadora de Jordi Sarrate, a qui ambdós